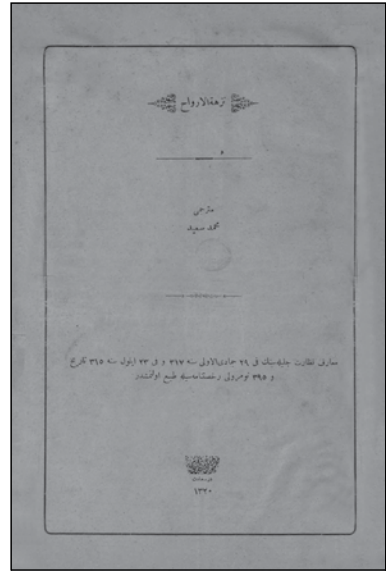


Kitap Değerlendirmeleri

Açıklamalı Eski Harfli Türkçe Matbû Tasavvuf Kitapları Bibliyografyası*

Emîr Hüseyinî, *Nüzhetü'l-Ervah*, trc. Mehmed Said, [Dersaâdet]: Mahmud Bey Matbaası, 1320 (1902-1903), 192 s.

Heratlı sûfi Emîr Hüseyinî (ö. 729/1329'dan sonra), tasavvuf sahasında önemli eserler bırakmış bir sûfi-müellif ve şâir olmasına rağmen daha çok *Gülşen-i Râz*'ın ortaya çıkmasına sebep olmuş sorulardan oluşan mektubu gönderen kişi olarak tanınır.¹ Tasavvuf vâdisinde geride bıraktığı eserleri ile sadece yaşadığı bölgede değil Osmanlı'da da tasavvufi ve edebî muhitlerin gündeminde olmuştur. Farsça eserlerinin Türkiye kütüphanelerindeki yazma nüshalarının yaygınlığı ve eserlerinden *Si-nâme*'nin XV. asırda Hümâmî tarafından, *Tarabu'l-Mecâlis*'in XVI. asırda Tatavlı Mahremî tarafından ve bu yazıda tanıtıma çalıştığımız *Nüzhetü'l-Ervâh*'in XIX. asırda Mehmed Said (ö. 1897-98/1315'ten sonra) tarafından tercüme edilmesi ve tab'ı söz konusu etkiyi teyid eder.²



Nüzhetü'l-ervâh'ın mütercimi Mehmed Said tercümenin sonunda yer

* "Açıklamalı Eski Harfli Türkçe Matbû Tasavvuf Kitapları Bibliyografyası"nın genel tanıtımı ve örnek metinleri için dergimizin 26. sayısına ve www.tasavvufdergisi.net'e bakılabilir.

1 Hayâtı ve eserleri için bk. K.A. Nizâmî, "Hüseyinî Sâdât el-Gürî", *DİA*, XIX, 24.

2 Emir Hüseyinî, *Nüzhetü'l-Ervah*, trc. Mehmed Said, Dersaâdet: Mahmud Bey Matbaası, 1320; Mehmed Said'in bir diğer çevirisi ise yirmi yılı aşkın bir süre okuttuğu *Gülistan*'ın *Mülîstan* adındaki tercümesidir. Bk. Mehmed Said, *Mülîstan*, İstanbul 1291.

alan manzum terceme-i hâlinde ilmî cephesini teşkil eden derslerin yanı sıra Farsça edebî metinlerle –meselâ *Pendnâme*, *Bostan*, *Gülistan*, *Dîvân-ı Hâfız*, *Mesnevî-i Mevlânâ*- tahsil hayatı boyunca olan meşguliyet ve ünsiyetlerinden de bahis açar. Mehmed Said'in bu vadideki ilgisi onu Hâtuniye Dergâhı şeyhi Hüsâmeddin Efendi'nin *Mesnevî* derslerine devâm etmeye sevk eder ve peşisıra kendisini Bâyezid Câmii'nde *Mesnevîhanlık* pâyesine kadar iletir. 1297/1879-1880'de İstanbul'dan hac için gittiği Hicaz'dan çok etkilenen Mehmed Said bütünüyle oraya yerleşme kararı alır.³

Eseri 1316 h./1898-1899 senesinde Receb ayında Regâib gecesi tamamlayan⁴ Mehmed Said *Nüzhetü'l-Ervâh Tercümesi*'nin yazılışına dair şu bilgileri paylaşır:

“Yırgirmi sene akdem bu kitâbı
Edip tercüme ve tab'a şitâbı

Erişmiş idi tercüme hitâma
Yazılmış idi ol vakt iş nu nâma

Bu yolda bir eser yazmışdım evvel
Gülistân'a Mülîstân-ı mükemmel

Velî nazmı ve nesri idi yeksân
Gelirdi hâtıra bu fikr her ân

Dahi makbûl olur idi n'olaydı
Nazım nazmen nesir nsren olaydı

Bu yüzden düştü te'hîre sebab var
Meger vaktini gözedir imiş kâr

Kesilince maâriften alâyık
Geçirildi ele bu vakt-i lâyık

Bi-lutfillâh edip tağyîr-i üslûb
Yazıldı tercüme ber-vefk-i üslûb

3 Sahre Güzel, *Nüzhetü'l-Ervâh Adlı Eserin Latin Alfabesine Aktarımı ve Dil Hususiyetleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2008, s. 7-11. Krş. Mehmed Said, *Nüzhetü'l-Ervâh Tercümesi*, s. 188-191.

4 Mehmed Said, *Nüzhetü'l-Ervâh Tercümesi*, s. 191.

Yemînen bir sûtûn aynıyle Nüzhe
Şimâlen sâye-veş tercüme Nüzhe

Tevâfuk ettirip satrını satra
Kem ü biş olmadı velev ki katre”⁵

Görüldüğü üzere eser 20 yıl önce 1296’da Mehmed Said tarafından tercüme edilmiştir. Fakat eserin nazmen yazılan kısımlarını yine nazım olarak ve nesren yazılan kısımlarını da nesren tercüme etme arzusu eserin tercümesinde gelinmek istenen aşamayı tehire sebep olmuştur.

Tercümede sayfanın sağ tarafında metnin Farsçası, sol tarafında Türkçesi bulunur. Manzum kısımlar manzum, mensur kısımlar mensur olarak tercüme edilir. Tercümede Farsça satır sırasına riayet edilir. Sâde bir dille yapılan tercümede mütercimim Farsça’ya olduğu kadar Türkçe’ye ve tasavvufun lügatçesine vuküfiyeti gözlenir. Nesir tercümesinde ise secî dikkat çeker.⁶

Nüzhetü’l-Ervâh “merâtib-i seyr u sülûk ve makâmât-ı meşâyihden bahsedilen bir eserdir.” Bir dîbâce ve yirmisekiz fasıldan meydana gelen eserde âyetlerden, hadislerden, şiiirlerden ve sûfî sözlerinden iktibaslar yapılır. *Nüzhetü’l-Ervah Tercümesi*’nin muhtevâsı şu şekildedir:

Tahmîd ve Tevhîd-i Bârî (s. 2-8), 1. Fasil: Sülûkun Bed’i ve Başlangıcı (s. 16-20), 2. Fasil: Sülûkun Merâtibi (s. 21-29), 3. Fasil: Sülûkun Makâmâtı (s. 29-33), 4. Fasil: Sâlike Nasihat (s. 33-36), 5. Fasil: Hilkatın İbtidâsı (s. 36-39), 6. Fasil: Vahdet (s. 39-42), 7. Fasil: Sâlikin Tecrîdi (s. 42-47), 8. Fasil: Tarîkatın Âdetleri (s. 47-53), 9. Fasil: İstignânın Kemâli (s. 53-56), 10. Fasil: Hilkatın Mebde’i (s. 56-61), 11. Fasil: Mübâyenet-i Ahvâl (s. 61-69), 12. Fasil: Gönlün Beyânı (s. 69-72), 13. Fasil: Kalbi Tasfiye (s. 72-78), 14. Fasil: Aşkın Dîbâcesi (s. 78-85), 15. Fasil: Aşkın Hakikatleri (s. 85-92), 16. Fasil: Sâlikin Hayreti (s. 92-98), 17. Fasil: Nefsin Ma’rifeti (s. 98-103), 18. Fasil: Nefse Muhâtabat (s. 103-108), 19. Fasil: Makâlât (s. 109-116), 20. Fasil: Cidd ü İctihâd (s. 116-122), 21. Fasil: Sohbet ve Mütâbaat (s. 123-128), 22. Fasil: Halkın Sohbeti Terki (s. 128-133), 23. Fasil: Sabr ve Teslîm (s. 133-140), 24. Fasil: Keşf-i Meânî (s. 140-157), 25. Fasil: İrşâd ve İntibâh (s. 157-163), 26. Fasil: Ehl-i Tarîkatın İrşâdı (s. 163-174), 27. Fasil: Ehl-i Tarîkatın Nihâyeti (s. 174-182), 28. Fasil: Kitâbın Hatmi (s. 182-186), Mütercim-i Ahkarın Sipâriş ü Münâcâtı (s. 187), Münâcât-ı

5 Mehmed Said, *Nüzhetü’l-Ervâh Tercümesi*, s. 191.

6 Güzel, *age*, s. 11.

Kâdi'l-Hâcât (s. 187-188), Mütercim-i Fakirin Terceme-i Hâli (s. 188-191).

Mehmed Said'in "Mütâlaasın arzû eden ihvân / Görecek katrenin içinde ummân / Medîne-i Münevver'de yazdım / Yazarken Hak bilin ben yanayazdım"⁷ şeklindeki ifadeleri ve yukarıdaki fasıl adları eserin muhtevâsına dair bir fikir vermektedir.

Nüzhetü'l-ervâh tercümesi Latin harflerine aktarılarak yayınlanmıştır.⁸

Muammer CENGİZ

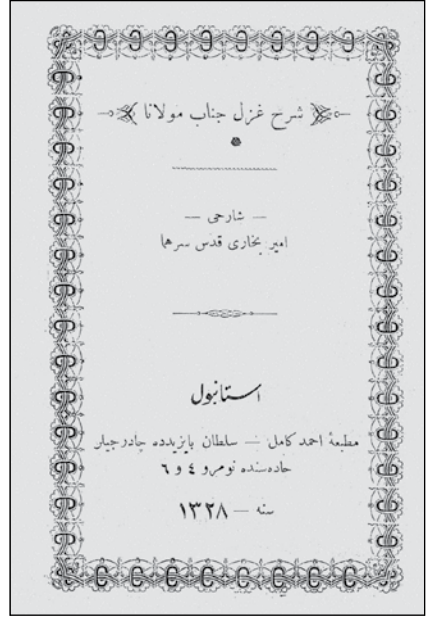
7 Mehmed Said, *Nüzhetü'l-Ervâh Tercümesi*, s. 191.

8 Sahre Güzel, *Nüzhetü'l-Ervâh Adlı Eserin Latin Alfabesine Aktarımı ve Dil Hususiyetleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2008.

Emîr Buhârî, Şerh-i Gazel-i Cenâb-ı Mevlânâ, İstanbul: Matbaa-i Ahmed Kâmil, 1328, 15 s.

İstanbul'da ilk Nakşbendî tekkesini kuran mutasavvıf olarak tanınan Emîr Buhârî¹ (ö. 922/1516) Şerh-i Gazel-i Cenâb-ı Mevlânâ adlı eserinde Mevlânâ'ya izâfe edilen ve “دوش وقت صبحدم” şeklinde başlayan şathiye türündeki gazeli şerhetmiştir.² Aynı gazel Abdülmecid Sivâsî (ö. 1049/1639)³ ve Abdullah Salâhî Uşşâkî (ö. 1197/1783) tarafından da şerh edilmiştir.⁴ Her üç şârihin de şerhe konu gazeli Mevlânâ'ya nispet ederek şerhlemeleri gazelin ona aidiyet konusundaki müşterek kabûlün bir göstergesidir. Her üç şerhin de Türkçe olması Farsça bir gazel etrâfında yapılan Türkçe tasavvufî şiir şerh faaliyeti bakımından dikkate değer bir noktadır. Şerhler arasındaki usûl ve üslûp mukâyesesi mevzusu dışarıda tutulacak olursa Emîr Buhârî şerhinin diğer iki şerhe göre kronolojik önceliğinin bulunması şerhin başlıca hususiyeti olarak kabul edilebilir. Ayrıca Nakşbendî kimliği ile tebârüz etmiş bir tasavvuf büyüğünün Mevlânâ'ya nisbet edilen bir gazeli şerh etmesi tarikatlar arası fikri ve hissî münâsebetler açısından da dikkate değer bir durumdur.

Eserin girişinde Emîr Buhârî'nin kısaca terceme-i hâlini veren nâşirin kaydına göre Emîr Buhârî bu eserinde Hz. Mevlânâ'ya atfedilen gazeli



1 Hayatı için bk. Mustafa Kara, “Emîr Buhârî”, *DİA*, XI, 125-126.

2 Eser üzerine yapılmış iki çalışma bulunmaktadır. Bk. Âmil Çelebioğlu, “Hz Mevlânâ'ya İzâfe Edilen Bir Gazelin Şerhi”, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul: MEB, 1998, s. 519-524. Fatma Durkut, *Seyyid Ahmet Emir Buhari: Hayatı-Eserleri-Tasavvufi Görüşleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1997.

3 Cengiz Gündoğdu, “Mevlânâ (ö. 672/1273)'nın Şathiye Türünde Yazdığı Bir Gazeli'nin Şerhi: Şerh-i Ebyât-ı Celâleddîn-i Rûmî”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 2002, cilt: III, sayı: 8, s. 27-46.

4 Resul Arıcı, *Salâhî'nin Tasavvufî Şiir Şerhleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006, s. 275-305.

“İstîlâhât-ı meşâyih üzere şerh buyurmuştur”.⁵ Besmele, hamdele ve salveleden sonra Mevlânâ’ya dâir övgü ifadeleri serdeden Emîr Buhârî şerhe geçmeden önce 11 beyitlik ilgili gazelin tam metnine yer verir. (s. 4-5) Metnin devâmında ise her bir beytin her bir mısırânını müstakil olarak şerh eder. Metnin husûsiyetinin anlaşılması bakımından “دوش وقت صبحدم بر چرخ” [Dün gece seher vakti gökte nihâyet buldum.] şeklindeki ilk beytin ilk mısırâna yapılmış şerhi aynen dercediyoruz:

“Vakt-i subh-dem dediği tecellî-i ef’âlden ibârettir ki sebebi ya cezbe-i ilâhiyye ola ki ol inâyet-i ezeliyyedir. Yâhud sülûk ola ki devâm-ı zikr ve devâm-ı nefy-i havâtır ve murâkabedir ve bâki tâat ve ibâdet ânın âlâtı ve esbâbıdır. Pes vakt-i subhda çarh içinde pâyân buldum dediği yani zulmet-i dünyâda hâb-ı gaffete müstağrak iken inâyet-i ilâhiyye erişib tecellî-i ef’âl olduğu vakt semâvât ve aradının hakikatine ve nihâyetine vâkîf ve muttali’ oldum demek ola. Amma ba’zı nüshada “بر عرش پایان یافتم” vâkı’ olmuş. Bu takdîr üzerine arşdan murâd kalb-i insânîdir. Nitekim “قلب المؤمن عرش الله” [Mü’minin kalbi Allâh’ın arşıdır.] demişlerdir. Ve pâlândan murâd âlem-i sûrettir zirâ bunca ahkâm u âsâr-ı âlem-i ekvân u taallukât ve muhabbet-i dünyâ ki bâr-ı mihnettir. Bunların kalbe irtibâtı ve yüklenmesi âlem-i sûrete müteallik olduğu içindir. Nitekim merkebin dahi pâlânı olmasa yük (v)urmazlar. Pes bu takdîrce ma’nâ şöyle demek ola ki tecellî vaktinde kalbe nazar eyledim gördüm ki bunca belâ ve meşakkat çektiği âlem-i sûrete müteallik olduğu için imiş. (...)

Emîr Buhârî, âyet ve hadisler, muhtelif deyim ve atasözleri ile Mevlânâ’nın *Mesnevî’si* ve Mahmud Şebüsterî’nin *Gülşen-i Râz’ı* gibi tasavvufî eserlere atıflar etrafında ilgili gazeli şerh eder. Gazelin şerhi Mevlânâ’ya ait olmasa bile Türkçe tasavvufî şerh edebiyatı nümünelerinden biri olması ve şathiye türünde yazılan manzûmelerin mantığını kavramak bakımından literatür değeri bulunmaktadır.

Muammer CENGİZ